

MAHMUD EROL KILIÇ

TASAVVUF DÜŞÜNÇESİ

MAKALELER-KONFERANSLAR I

ELFi
KİTAP

**TASAVVUF DÜŞÜNCEİ
MAKALELER - KONFERANSLAR I**

Mahmud Erol Kılıç

ESMÂÜ'L-HÜSNÂ¹

Allah'ın isimlerinin aslında sayısız olduğu söylenir. Peki isimlerin metafiziği nedir? Yani bu isimler bizim Ahmet, Mehmet dediğimiz gibi insanlara annelerinin, babalarının koyduğu isimler şeklinde midir? Bunların maneviyatla irtibatı nedir? İsimler konusunu manevî açıdan yorumlayan Gazzâlî, Muhyiddin İbn Arabî gibi İslâm ârifleri, isimlerin aslında bizim şu an içinde bulunmuş olduğumuz, adına görülürler âlemi, şehadet âlemi denilen âlemin yapı taşları olduğunu ve bütün yaratılışın bu isimler üzerine bina edildiğini, aslında bilim adamı ve fizikçi denilen kimselerin bu isimler arasındaki irtibatı bulmaya çalışan veya keşfeden kişiler olduğunu söylemişlerdir. Şöyle bir hiyerarşiyi, bir derecelendirmeyi veya iniş-çıkışı gözümüzün önünde canlandırabiliriz: Allah; Allah'ın bir zâtı var, Allah'ın sıfatları var, bir de isimleri var. Allah'ın zâtını bilebilmemiz bizim bu kayıtlı, sınırlı, perdeli aklımızla ne dereceye kadar mümkündür?

Allah yeryüzünü yarattığında, insanı ve mahlûkatı yarattığında, bütün bu yarattığı şeyleri nasıl yarattı? *“Ben insanı yarattım ve ona kendi ruhumdan üfledim.”*² diyorsa âyet-i kerimede, o zaman Allah ile insan arasında çok yakın, birebir ve sıcak bir ilişki var. Çünkü ruhunu ona vermiş. Yine âyet-i kerimede, *“Ben insanı yarattım, ona isimlerimi yükledim.”* diyorsa, o zaman kendine ait

1 TRT Haber, 12 Haziran 2014, “Esmâü'l-hüsnâ Belgeseli”, Yönetmen: Erkan Altunsay, Yapımcı: Sabiha Akdemir.

2 Hicr, 15/29

bazı özellikleri, bazı zenginlikleri belirli derecelerde insana da yüklemiş olduğunu görmekteyiz. Zaten hadis-i şerifte de geçer: “Allah’ın 99 ismi vardır, kim onları sayarsa cennete girer.”³ Oradaki “men ehsâhâ” kelimesinin, Firuzabâdî gibi bazı Arap Dili ve Edebiyatı uzmanlarının söylediği manalardan biridir “saymak”. Onun haricinde, “Kim bunları tahakkuk ettirirse, kim bunların sırrına ererse, kim bunları düzgün anlarsa cennete girer.” demek istenmektedir.

Allah’ın zâtı, sükûn haldeki zâtı, yaratmayı dilediğinde ilk olarak bir hareket meydana gelir. Buna “meyil” denilmektedir. Yani yaratmayı arzulama, yaratmayı dilemekle bir devinim, bir hareket başlar. Hareket her zaman için “Hayy” ismiyle, canlılık ismiyle irtibatlıdır. Bir yerde hareket ve canlılık varsa, o varlığın kendine olan iradesi ve kendini tanıması da beraberinde gelir. “Hayy” isminin yanına ilim, yani “Alîm” ismi de doğal olarak eşlik etmektedir. Bu şekilde esmânın doğuşunu görmekteyiz.

Allah Kâinatı İsimleri ile Kuşatmıştır

Ârifler derler ki: “*Yedi esmâ esastır.*” Allah’ın bu yedi ismine, “ümmühât-ı seb’a” denir. Bu isimler ilk olarak Allah’ın “Hayy” isminden zuhûr ederler. Bu yedi isimden, diğer isimlerin ortaya çıkması suretiyle bir isimler hiyerarşisi oluşturulur ve bu bağlamda kâinatta, oluşta, kevnde Allah’ın isimlerinden başka bir şey yoktur, denilebilir. Yani, Allah kâinatı isimleri ile kuşatmıştır. Binaenaleyh şehadet âleminde olan yani bu mertebelerin en altında olan yaratılmış varlığın, tekrar kaynağını tanıyabilmesi için basamak basamak, bu inişin çıkışını yapması gerekir. İnişin çıkışı da Zât’a doğru olmalıdır. En yukarıda olana... Varılacak en son nokta ki nihâî gaye O’dur.

3 İmam Suyutî, *Camîu’s-Sagîr Tercümesi*, c. I, s. 386-392; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 258.

Zât'tan evvela sıfatlar ve ondan da fiiller çıkmıştır çünkü hareket meydana gelmektedir. Sıfata bağlı olarak isimler oluştu. İsimler de eşyanın yani maddelerin aslını oluşturdu. Dolayısıyla biz şu an madde âleminden fiillere, oradan isimlere, isimlerden sıfatlara, sıfattan “Zât”a çıkmak gibi bir hiyerarşiyi izlemek durumundayız. Eşyanın yani ‘şey’lerin, nesnelere, nesnelere sırrı isimlerdir. Esmâ, nesnelere sırrıdır. Cenab-ı Allah, âleme isimleri ile nüfûz etmektedir.

İsimler müsemma ile irtibatlıdır. Her ismin bir manası vardır. İsmi manası, o ismin bîtinidir, ismin ruhudur, içidir. İsmi ise o mananın zâhirdir, dışıdır, cesedidir. Fakat söz konusu ruhu ilk etapta, ilk merhalede görebilmemiz mümkün olmadığından, onunla irtibat kurabilmemiz de mümkün değildir. Bu durumda, biz ancak bilebileceğimiz, dokunabileceğimiz, tutabileceğimiz yönünden başlayabiliriz ki, o da isimlerin dışıdır. İsimler aslında birer kelimedendir ibarettir; Rahmân, Rahîm, Latîf gibi. Fakat örneğin, “Latîf” isminin mahiyetindeki mana letafet olup, bu ismin devamlı surette tekrar edilmesi durumunda insanda söz konusu esmanın mahiyetindeki mana açığa çıkar. Bu sebeple, dervişlerin bir ismi veya bazı isimleri özel olarak ve bazı adetlerde zikretmesi istenilir. Yine Kur’ân-ı Kerîm’de geçen “Allah’ı çokça anınız, zikrediniz.”⁴ âyetini kendilerine sertâc etmişlerdir.

İnsan Yeryüzünde Allah’ın Temsilcisidir

İnsan, Allah’ın isimleri aracılığı ile yakınlık elde ettiği zaman, O’nun isimleriyle olan tanışıklığı, ülfeti kişiyi isimlerin içine yani manasına çekecektir. Böylece “Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanınız.”⁵ hadisi ve “Allah’ın boyasına boyanınız...”⁶ âyetinin sırrı ortaya çıkar. Bunların hepsi remzî, sembolik ifadelerdir. Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanmak, Allah’ın boyasına boyanmak, Allah’ın ruhunu

4 Ahzab, 33/41

5 Münâvî, *et-Tearif*, s. 564; Kitabu’t-tâc, c. I, s. 13.

6 Bakara, 2/138

taşıyor olmak ve “Ben ona bütün isimlerimi yükledim.”⁷ sözüne muhatap olmak... Bu yönüyle insan sıradan, toprakta eriyip gidecek bir varlık olmanın çok ötesinde, ulûhiyetin kendisini muhatap aldığı ve karşısına alıp onunla konuştuğu çok yüce bir varlık olmaktadır. Bunu sûfiler, “Elest Bezmi” olarak ifade ederler. Elest Bezmi’nde O’nunla hemhâl olmak, O’nunla dost olabilmek, sohbet edebilmek, “Ben senin Rabbin değil miyim?” sorusunun muhatapı olmak ve “Eyvallah efendim, daha başkası mümkün mü?” diye cevap verebilmek, insanın eşref-i mahluk olduğunu, en seçilmiş varlık olduğunu, yeryüzünde de Allah’ı temsil edebilecek bir mertebeye sahip olduğunu gösteriyor.

Ey insan! Bir zamanlar uluhiyette cem’de idin, ama oradan kopmak suretiyle unuttun. Tasavvuf geleneğinde, söz konusu bu kopuş ve unutilanlar insana hatırlatılır. Geçmişte bir şey yaşanmalı ki hatırlansın. Yoksa başından bir şey geçmeyene “hatırla onu” denilmez, “git öğren” denilir. Öğrenmek, sıfırdan başlanan bir şeydir ama Kur’ân’da sürekli bize “Efe lâ tezekkerun”, “Hatırlamaz mısınız?” şeklinde hitap edilmektedir. Sanki bir şeyler gelmiş geçmiş, biz bir yerlerdeymişiz, onunla berabermişiz ama bir şekilde bu beden içerisine, kayıtlılık âlemine girmişiz. “Nefs” denen mekanizma da bizim gözümüzü perdeleyince biz o kaynağımızla yabancılaşmışız. Yeryüzü hayatı zaten o kaynağı yeniden keşfetmektir ama sizde olmayan bir şeyi keşfedemezsiniz. Yani size bir şey potansiyel olarak verilmemişse, siz onu keşfedemezsiniz. Bunların hepsi, insanın kaynağının aslında Allah olduğunu gösterir. Nitekim bu hakîkati, cenazelerde çokça söylenen ama çoğu kimsenin manasını bilmediği, “*Inna lillahi ve inna ileyhi raciun*” (Şüphesiz biz Allah’tanız ve şüphesiz O’na döneceğiz.)⁸ âyeti de ıspatlar. Tabii burası çok hassas bir noktadır. Hz. İsa’nın başına gelenler, onun Allah’ın oğlu olduğu iddiaları, Allah’ın yanında ikinci bir ilah tayin etme gibi düşüncelerin tehlikesinden dolayı

7 Bakara, 2/31

8 Bakara, 2/156

bazı âlimlerimiz “Aman sakın ha! Sakın ha!” diyerek bizi Allah’tan o kadar çok uzaklaştırmışlar ki, Allah ile yakın ifade kurduğunuz zaman, o samimi ifadeler sanki şirk olacakmış tehlikesinden, korkusundan dolayı, bu sefer Allah’la soğuk bir ifade tercih edilmiştir. Yani, mesafe konulması tercih edilmiş. Bu da aslında bir başka tehlikedir. “Ben size şah damarınızdan daha yakınım.”⁹ diyen Allah, bu durumda benden, insandan uzak olamaz. Şah damarı, bir varlığın en önemli, en hayatî yeridir, kesildiği zaman o canlı yaşayamaz. “Ben şah damarınızdan daha yakınım.” diyorsa size, bu durumda O, bizimle beraberdir, bizden uzak değildir. Dolayısıyla Allah’la olan irtibatımızı, yeryüzündeki hayatımızda ancak ve ancak esmalarını tanımak, esmalarını tahakkuk ettirmek, eski tabirle esmalarını kendi üzerimize çekmek ve kendimizde gerçekleştirmekle kuvvetlendirebilir, ona doğru yaklaştırmaya başlarız. Esmâ ile başlayacağımız bu yolculuk, ardından onun manalarına, yani isimlerden manalarına geçmemize sebebiyet verecektir. Manalara geçmek için de esma durağından geçmemiz gerekir.

Zikirle Allah’ı Bulmak

Allah’ın isimlerini zikretmek yani saymak suretiyle o isimlerin ruhaniyeti, manası kişiye gelmeye, aksetmeye ve üzerinde hakimiyet kurmaya başlar. Bir müddet sonra o kişinin artık sırf dili değil, bütün azaları zikretmeye, o ismi söylemeye devam eder. Buna giden yol önce dil ile yani lisanı hareket ettirmek suretiyle olur. Lisanı hareket ettirmek, “Allah, Allah...”, “Lâ ilâhe illâllah, lâ ilâhe illâllah...” zikrine devam etmektir ki, bu da kişide bir müddet sonra hızlanır ve sabit bir nokta haline gelir. Bir kere “Allah” der ama o bir defa “Allah” demenin ardında, on bin “Allah” rezonansı vardır. Buna, “zîkr-i dâim” denir. Zîkr-i dâim, çok yüksek bir makamdır. Büyük âriflerin çıkabileceği makamdır. Onlar sayısallığı artık aşmışlardır. Çünkü onların hayatlarında

9 Kâf, 50/16

Allah'ın mazhariyetinin dışında bir oluş kalmamıştır. Onlar bir hadis-i kutsîde ifade edildiği gibi; *“O kimseler beni o kadar çok anarlar, bana o kadar çok ibadet ederler ki, (ibadet, anmak demektir aynı zamanda) Allah'ın isimlerini o kadar zikrederler ki, bir müddet sonra ben ve o, o kadar yakınlaşırız ki, onlar benim gören gözüüm, tutan elim, yürüyen ayağım olurlar.”*¹⁰ Allah'ın eli olur mu? Allah'ın ayağı olur mu? Allah'ın gözü olur mu? Bunlar ayrı birtakım konular ama Allah hadis-i kutsîde, 'olurlar' diyor. Demek ki, yeryüzünde hiç kimse Allah ile, Allah olarak, ilah olarak yolda, sokakta karşılaşmış değildir. “Allah adamı” olarak Allah bulunur.

Allah'ın yeryüzünde Zâtı ile bulunamaması yeryüzünün, şehadet âleminin doğasının Zât'ını kaldıramayacağından ileri gelir ki, kayıtlılık âlemi, kayıtsızlık âlemini kaldıramaz. Bu sebepten dolayı, Allah ancak isimleri ile tecellileri ile bilinir. Allah'ı mükemmel bir şekilde tecelli ettirebilecek tek varlık “insan”dır. Çünkü “ve alleme'l-esmâe külleha” buyruluyor. *“Ben bütün isimlerimi âdeme yükledim, öğrettim, bildirdim, bellettim.”* Bu âyetin ifadesinden biz, hayvanat, nebatat, cematat gibi insan dışındaki diğer varlıklarda da Allah'ın isimlerinin belirli oranda bulunduğunu görmekteyiz ama bütünü, küllü sadece insandadır. *“Allah'a giden en güzel yol, Allah'ın mazhar-ı tammı olan insandan geçer.”*

Umum dindarların, umum Müslümanların kendilerine bildirilen, aynı zamanda Peygamber Efendimizin^(sav) hadislerinde de tavsiye edilen esmaların adetlerine devam etmelerinin bir mahzuru yoktur. Çünkü bunlar hafifletilmiş, herkesin günlük olarak yapabileceği zikirlerdir. Mesela, namazdan sonraki tesbihatlar gibi. Ama bunun üzerindeki özel rakamlar, beş bin kelime-i tevhid ya da yetmiş bin kelime-i tevhid ile başlamak gibi hususlar, hiçbir dindarın kendi başına karar verip bunlarla meşgul olmaması gereken önemli hususlardır. Çünkü bu, özel

10 Sahih-i Buharî, *Tecrid-i Sarih*, c. 12, Hadis no: 2042; *Ramuzu'l-Ehadis*, Hadis no: 4094.

bir ilimdir. Özel ilim, ancak bir rehber, bir bilen eşliğinde elde edilebilir. Sayının ve esmanın doğru tespit edilememesi, çok yüksek rakamlarla kişinin kaldıramayacağı enerjyi çekmesi, birtakım problemleri beraberinde getirir. Dolayısıyla, öncelikli olarak kişinin gücünü tespit etmek gerekir. Eğer bir insanın pazıları, ayak kasları o kadar sıkleti kaldıramayacak güçte ise -halterci tabiri ile söylüyorum- o ağırlığın altına o kişiyi sokmak bir antrenör problemini doğurur. Bu da, bilimsel bir hatadır. Herkes kaldıracabileceği yükün altına girmelidir. Ama halter sporunda her zaman yüz kilo üstü kaldıran insanlar da bulunmaktadır. Bunlara da, dünya şampiyonları denmektedir. Her ilimde şampiyonlar olabilir. Tabii herkes şampiyon olacak diye bir şart yoktur. Biz pazar torbasını kaldırabilirsek -beş kilo on kilo gibi- günlük hayatımızı da böylece sürdürmüş oluruz.

İsimler şemasını gözümüzün önünde şöyle bir canlandırabiliriz. Varlık katmanlarını insanlar, hayvanlar, bitkiler ve katı cisimler âlemi olarak ele alalım. Bütün âlemin Allah'ın isimlerinden meydana geldiğine inanarak, (Nitekim O'nun isimlerinden başka bir şey yok) tek tek isimleri yazalım. Mesela, ilk olarak Allah'ın "Mütekellim" ismini ele alıp şemaya yazdığımız zaman, bu çepte insan karşısında (+) yazabiliriz, çünkü insan konuşan bir varlıktır. Demek ki, Mütekellim ismi insanda zuhûr etmektedir. Hayvanat da -bize göre anlamsız dahi olsa- belirli sesler çıkarıldığından, onlar da Mütekellim ismini taşırlar. Bakınız insanlar ve hayvanlar Allah'ın el-Mütekellim isminde müşterek oldular. Kendisinden bir ses çıkmaması hasebiyle, Mütekellim ismi bitkiler âleminde noksandır. Dolayısıyla eksi (-)... Cemadata geldiğimiz zaman, orda da Mütekellim ismi noksandır, yine eksi (-).

Bu şekilde, doksan dokuz ismin yukarıdan aşağı şemasını yaptığımız zaman, sadece insanlık mertebesinin hepsinde artı (+) olduğunu, hayvanlar âleminin yetmiş küsur isimde kaldığını, nebatatın elli küsur isimde kaldığını, cemadatın ise otuz-kırk

isimde kaldığını görürüz. Allah'ın el-Alîm, el-Hakîm, el-Latîf, el-Habîr gibi isimlerinin hepsi ancak insanda zuhûra geldiğinden dolayı, insan bütün varlığın imamı, bütün varlığın kendine secde edeceği, kendine yöneleceği bir varlık oluyor.

O insan tanındığında Allah tanınır...

ALLAH'IN^(cc) HALİFESİ OLARAK İNSAN¹

Yaratıcı olan Allah^(cc), yaratmayı dilediğinde, yaratılışı merdiven gibi mertebeli bir şekilde oluşturmuştur. Böyle düşünmeyi, Kur'ân bize öğretiyor. Yeryüzüne ve kâinatta yaratılan her şeye baktığımızda bir ast ve üst ilişkisi içerisinde olduğunu görüyoruz.

Yaratılış bir bütün ise bunun açılımında ister istemez bir farklılaşma ve bir derecelenme vardır. Bunu şöyle izah etmemiz mümkün: Şu an kâinatta birçok renk görüyoruz fakat bu renklerin hepsinin aslının yedi ana renkte toplandığını, geri kalan renklerin ise tamamen ara renkler olduğunu biliyoruz. Ana renklerin hepsi de tek bir renkten çıkmıştır. Bu renk siyahtır. Bu durumda siyah renk, bütün renklerin anasıdır. Sesler de böyledir. Mûsikî makamları ve ses mertebelerinde ana sesler ve ara perdeler vardır. Bu modelin aynısı yaratılışa tatbik edildiğinde bir ana hammadenin var olduğu görülmektedir.

Allah İlk Olarak İnsanı Yarattı

İlk yaratılan ve sonra o maddeden yaratılanlar... Bir devir halinde ve birbirinden istintaç etmek suretiyle bir yaratılış tiyatrosu gözümüzün önünde canlanıyor. Burada bilim felsefecilerinin veya bilim tarihçilerinin söylemiş olduğu bir ilk madde

1 Habertürk'te Pelin Çift'in moderatörlüğünde Yenikapı Mevlevihanesi'nde çekilen "Kutsal Yolculuk" programında sunulan Ramazan sohbetidir. 29 Temmuz 2011.

var. Yani Allah'ın^(cc) ilk yarattığı şey, bir maddedir. Sonra bundan bütün diğer maddeler yaratılmıştır. Bu, işin fizikteki, fizik dilindeki karşılığıdır. Fakat dinî literatürde özellikle İslâm metafiziğinde “Allah^(cc), ilk olarak insanı yarattı.” sözünde, o insanın Allah'a^(cc) muhatap oluşu vardır. Çok mükemmel bir yaratıcının yarattığı ilk şeyin de mükemmel olması gerekiyor ki sözünün muhatabı olabilsin. O'nu anlayabilsin ve ülfet edebilsin. Öyleyse Allah'ın^(cc) ilk yarattığı şey, fizikçilerin söylediği o ilk madde, İslâm âriflerinin, sûfi bilgelerin ve metafizikçilerin yorumlarında ilk insandır. Bütün varlığın kendisinden yaratıldığı bir ana madde... İnsan-ı kâmil diyoruz ona. Sûfilere göre bu, Hz. Muhammed'in^(sav) hakikatidir. Yani tarih içerisinde doğacak olan Hz. Muhammed'in^(sav) daha yaratılmadan evvelki hakikatidir. Binaenaleyh ilk insan o olduğu için, Kur'an'da, “Ben insana bütünü isimleri öğrettim.”² âyetiyle kast edilen de odur. Yani insan-ı kâmil olan o insana, bütün isimlerimi öğrettim, diyor. Bu çok manidardır, iyi anlamak gerekir. “Ben Allah'ım. Ben ona bazı isimlerimi verdim, hepsini değil.” diyebilirken, “Bütün isimlerimi ona öğrettim.” diyor. Bu âyet-i kerimede Arapça “Alleme” fiili geçer. “Alleme” kelimesinin, “öğretti” gibi bir didaktik anlamı da vardır. Bunu bir tür bilgisayar tabiriyle tarif edecek olursak, “yükleme” anlamı var. Yüklendi. “Bütün isimlerim ona yüklendi.” gibi bir mana da çıkarmak mümkündür buradan.

Potansiyel olarak Allah'ın^(cc) bütün isimlerini kendisinde taşıdığı bir varlık olması hasebiyle, Allah'la^(cc) insan arasındaki irtibat, aslında ben ve öteki yani ben ve gayrısı diye birbirinden kopuk ve ayrı bir irtibat değildir. Burada insanın yapacağı şeyin de aslında çok zor olmadığını söyleyebiliriz. Ben ona bütün sistemi yükledim manasını aldığımızda, o zaman insanın probleminin hatırlama, tanıma problemi olduğunu görüyoruz. O yüklenilmiş olan programın çalıştırılması gerekiyor. Yani dışardan bir şey almıyor.

Peygamberler Yol Göstericidirler

Peygamberler ve velîler, insanda var olmayan bir şeyi, o insana dışardan yükleyen kimseler değillerdir. Peygamber bile inat eden, direnen, ben yapmayacağım diyen bir insanı ikna edememiştir. Bu konuda âyet inmiştir. Peygamber Efendimiz^(sav) o kadar üzümüştür ki Allah^(cc), “Hayır, sen üzülme. Sen onlar üzerine zorlayıcı değilsin.”³ Sen onlara zorlayıcı değilsin. Sen sadece sistemi göstericisin, buyurmuştur.

Bu açıdan bir velî ve bilge kişi, bu farkındalık ve idrak derslerini geçerek kendi sistemini çalıştırmaya başlamış insan-ı kâמידir. Velî ve bilge kişiler, diğer kişilere kendi içlerinde var olan programı çalıştırmaları konusunda yardım ederler. Ve bu, insanlık tarihi kadar eski bir konudur. Bir insan, zincirlerinden kurtulup özgür olduğu zaman, esarete olan diğer insanları da kurtarmak ister.

İnsan, varoluşu itibariyle, varlığın içerisinde en şerefli olarak yaratılması yönüyle potansiyel olarak Allah’a^(cc) halifelîğe zaten doğuştan sahiptir. Ancak kendisine yabancılaşma içerisinde dir ve farkında değildir. Tasavvufta manevî fakirlik denilen bir olgu vardır. Sadece ve sadece zengin olan O’dur. “Yalnız zengin olan benim.”⁴ diyor Allah. Bir başka şeye ihtiyaç duymayan varlığa zengin denir. Kendinden başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan yegâne varlık O’dur. Onun haricinde siz, ne olursanız olun, fakirsiniz. Fakir, yani O’na^(cc) muhtaçsınız. Peygamber Efendimiz diyor ki: “Benim en büyük şerefim, O’na^(cc) muhtaç olmamdır.”⁵ Muhtaç olduğu yaratıcı çok yüce bir varlık olduğu için ondan zevk alıyor.

Bir piramit gibi düşünüldüğünde, evrendeki ve kâinattaki yaratılış skalasında en üst mertebe insana veriliyor. “Ben sizi

3 Gaşiye, 88/22

4 Muhammed, 47/38

5 ‘El-fakru fahr’ hadisinin mana tercümesidir.

ümmetler olarak yarattım."⁶ diyor âyet-i kerimede. İnsanlık âlemi, hiyerarşik anlamda bunların hepsinin üstündedir.

Peygamber Efendimiz, öldürülmüş bir kâfirin cesedini hafifçe tekmeleyen bir kişi gördüğünde mâni olmuştur. Ve çok şiddetli bir şekilde kızmıştır. "Hayır! Böyle yapmayın. Bu ceset, yeryüzünde hayatta iken bize mâni idi ve kâfirdi. Fakat şu an kutsaldır artık." Onun cenazesi tekrar toprağa tevdi edilir, ona gereken hürmet gösterilir. Bir gayr-i müslim cenazesi geçerken bile ayağa kalkardı Peygamber Efendimiz^(sav). Bu durum o cenazenin artık aslına rücu ettiği anlamındadır. Yani artık o, kaynağına geri dönmüştür. Buradan şunu anlıyoruz; insanın halifeliği dünyevî ölçülerde değil, daha geniş düşünülmesi gereken ilâhî bir durumdur.

TASAVVUF VE HAKİKAT İLMİNE DAİR¹

Bedenimizle içinde yaşadığımız bu âlem kesret yani çokluk âlemidir. Bu çokluğun, ayrı ayrı varlıklar var zannetmenin sebebi ise beş duyudur. Beş duyunun tabiatında olan eksik, kısıtlı algılama kapasitesi bizi yanıltır ve çoklukta yaşadığımızı var sandırır.

Ayrı ayrıymış gibi algılanan bu nesnelere ve her şeyin kaynağı, Allah'ın esmâsının (isimlerinin) manalarıdır. Manaların yoğunlaşmasıyla bu "ef'al âlemi" dediğimiz çokluk oluşmuştur.

Bir adı da "şehadet âlemi" olan, ayrı ayrı varlıkların var sanıldığı; gerçekte ise Allah'ın manalarının müşahede edildiği bu âlemde ortaya çıkmış olan "din"de, "şeriat" dediğimiz dinin dış yönü itibarıyla de bir çokluk ve "sembolizm" esastır.

Gerek bu sembolizmi çözerek dinin asıl özüne ulaşmanın, gerekse bu âlemde algılanan çokluğun derûnuna nüfuz ederek âlem (=varlık) hakkında gerçek bilgiyi elde etmenin, "tasavvuf" sahasında, sûfî gelenekte, daha geniş kapsamıyla "mistik" alanda mümkün olduğu kanaatindeyiz.

Bunun bir yansıması olarak tarihte şu tespiti yapmak mümkündür. Dinî ve felsefî sahada, "varlık" hakkında bilgi serdedenlerin görüşleri, birbiri ile devamlı çatışmasına, özellikle dinî ilim dallarında devamlı çatışmalar, zıtlaşmalar, tefrikler ve tekfirler

1 30.03.2000 tarihinde, İstanbul'da, Hazar Grubu, Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nde yapılan sohbet.

olmasına, hatta sırf mezhepler tarihi bunların birbirleriyle mücadeleleriyle dolu olmasına rağmen, tasavvuf sahasında hayret verici bir görüş birliği mevcuttur.

Zâhir İlimlerinde Ayrılık, Bâtın İlimlerinde Birlik

Ayrı ayrı var sanılan varlıkların, özde bir ve aynı olmaları gibi, yapmış oldukları urûc ile o öze ulaşan, “öz sahipleri=ulü'l-elbab”, “ilim sahipleri=ulü'l-ilm” olan mutasavvıflar, ayrı coğrafyalarda yaşamalarına, ayrı dilleri konuşmalarına rağmen bazen aynı devirde biri dünyanın bir ucunda diğeri öbür ucunda olan bu zevat, eserlerinde hep aynı hakîkatten bahsetmişlerdir. Bugün elimizde mevcut olan bu eserler incelendiğinde görülür ki, hep tasavvufun o derinlik görüşü, gerçek “varlık bilgisi” (hakikat ilmi), vahdet (teklik) konusu hayret verici bir görüş birliği içerisinde ortaya konulmuştur. Böylesine bir “birlik”, e'âl âleminin normal şartlarında mümkün olamayacak bir vakıadır. Bu âlemin özelliği çokluk, onu inceleyen ilim dallarının varacağı yer ayrılıktır. Zâhir ilimlerinde ayrılık, çokluk göze çarpar. Ama bu çokluğun özüne inince, bâtınına nüfuz edince birlik ortaya çıkar. O öze erenler de aynı hakîkati dile getirir.

Nebî ve rasûller de, aynı özden nüzûl etmişler, gönderilmişlerdir. O kaynaktan bu çokluk âlemindeki insanlara elçi olmuşlardır. Dolayısıyla, bâtınları o öze, zâhirleri de nâsa, çokluk âlemine dönük olduğu için ifadelerinde sembolizm esastır. Bu sembollerini deşifre etmek suretiyle hakikat ilmini insanların anlayışına ulaştırmak, tasavvuf ilmine ait bir metod ve uygulamadır. Elde edilen hakikate dair bilgiler de, bir bir, bizatihî tecrübe olarak yerini bulur tasavvufta. Felsefeden farkı bir yönüyle de budur.

Muhyiddin Arabî'nin, bu konuda *Fütûhât*'ında yer alan görüşü şöyledir:

“Varlık (vücûd), bir mekteptir. Hak Teala bu mektebin sahibidir. Bu mektepte talebelere ders verenler ise rasûller ve velîlerdir.

Bunlar muallimler, müderrislerdir. Vâris olacak olanlar, yani bunlara talebe olacak olanlar insanlardır. Bunların bu mektepte talebelerine ulaştıracakları ilimler her ne kadar çok ise de başlıca dört sınıfta toplayabiliriz: Birincisi; lafızlar, manalar ve kelime-ler konusunda dersler verirler ki onlar da bu ilimlerle doğruyu yanlıştan ayırabilinler. İkincisi; zihinlerin tashih edilmesi, fikirlerin araştırılması ve akılların cilalanmasına dair bilgilerdir. Zira bu mektebin sahibi olan, onlara ancak Kendisini tanıtmak istemektedir. Zaten bu mektebin kurulmasının sebebi de budur. Üçüncüsü; bu heykellerin (yani bu mevcûdatın) varoluş sebeplerinin ne olduklarını ve bunların imtizaç edecekleri, onları hasta eden ve iyi eden şeyleri öğretirler. Dördüncü olarak da Marifetullah'a doğru giden ve Hak Teala'ya muhtaç olan kimsenin neler yapması gerektiğini bildiren derslerdir. Artık bu mektepte bir beşinci ders yoktur."

İbn-i Arabî'nin Tasavvuf Öğretileri

Tanrı ile uyum elde etme konusunda inanılmaz derecede doğurgan olan Endülüslü bilge ve sûfî, "şeyhlerin en büyüğü" (eş-şeyhu'l-ekber) İbn-i Arabî gibi alabildiğine değişik bakış açılarından ve olabildiğince ayrıntılı bir biçimde hiçbir Müslüman yazar eser vermemiştir. Öyle ki onun yalnız *Fütûhât*'ı beş yüz eserden biridir ve çağdaş baskısında 17.000 sayfa tutmaktadır.

Allah insanları kendi suretinde yaratmıştır. Bu, onlardan tek tek her birine Allah'ın kendi isim ve niteliklerini yerleştirmiş olduğu anlamına gelir. "O Âdem'e tüm isimleri öğretti." diye buyuruyor Kur'ân. Bu âyetin içerdiği hususlar, yüzyıllar boyunca sayısız Müslüman düşünür tarafından tartışılmıştır. Bu kişilerin görüşlerine göre Kur'ân'daki bu tür ibareler, Allah'ın antropomorfik bir varlık olduğuna delalet etmez. Zira antropomorfizm kendi Tanrı anlayışının dayandığı bir insan ya da antropos anlayışıyla işe başlar. Tersine, Kur'ân insanları teomorfik olarak

tasavvur eder. Çünkü her tartışmaya şüphe götürmez hakikat ve gerçeklik olan Allah ile başlar. İnsanın mahiyetini anlamak için Allah'ın mahiyeti hakkında bir şeyler bilmek zorundayız.

Büyüme ve gelişme, nefste mündemiç bulunan bu ilâhî niteliklerin tedricen gün yüzüne çıktığı bir sürece işaret eder. Hayat, Bilgi, İrade, Kudret, Konuşma, Keremlilik (cömertlik), Adalet... Bunlar; dünya ve ondaki her şeyi varlık alanına getiren yedi temel ilâhî sıfattır. Ancak şu da apaçık ortadadır ki bunlar her varlıkta veya farklı türlere mensup her bir fertte kendilerini aynı derecede izhar etmezler. İnsan hayatının gayesini, sadece bu yedi niteliğin değil, doksan dokuz ilâhî sıfattan her birinin tam ve uygun bir denge içinde tezahür ettiği bir durum olarak görmek gerekir.

Kâmil insan, erkek veya kadın olsun, bütün varlığı ve uyanıklığıyla Allah'ın Zâtı ile birlikte bulunan kişidir. Tıpkı Allah'ın faaliyetinin mütemadiyen ve her dem yenilenmesi gibi, kâmil insan da her an yeni bir oluşum ve Varlık'a ilişkin daha gelişmiş bir bilginin zevkine erer.

Kendi nefislerinde mündemiç bulunan ilâhî nitelikleri, yetenekleri ve imkânları ölçüsünde tezahür ettirmeye çalışanlara, Kur'ân'da, bu dünya ve gerçek dünyanın her aşamasındaki mutluluk ve bütünlük olarak tanımlanan saadete erişecekleri vaadi verilmektedir. Kur'ân'ın ifadesini kullanacak olursak "cennet ehlinin", kâmil insanın daha bu hayattayken tattığı şeyi tecrübe edecek olmasının nedeni işte budur: "Allah'ın mütemadiyen ve her dem yenilenen tecellisi." Allah, her an bir perde daha kaldırır, her an daha güzel ve göz kamaştırıcılık içinde yüzünü izhar eder. Biricik sevgilinin kendi sonsuz izharını asla tekrar etmemesinden dolayı cennet ebediyyen varlığını sürdürür ki sonlu hiçbir zaman sonsuzu kuşatamaz. Allah kulunu gittikçe daha büyük görüş, bilgi, şuur ve mutluluğa çeker.

İlâhî niteliklerin, bir nefste uygun ve hoş olmayan bir tarzda nasıl geliştiğini göstermek için şu tek örnek yeterlidir: Kur'ân'a

göre Allah, “Cebbar” ve “Mütekebbir”dir. Bu iki isim, Cemal isimlerinin aksine Celal isimleri kategorisine girer. İnsanı mükemmelleşmeye götüren “Doğru Yol”u takip etmekle fert, bu ceberut ve büyüklüğün belli bir dereceye kadar içinde geliştiğini görecektir ama bu nitelikler, kul olmaya yaraşır tavırları yaratılmış tabiatımıza uygun hale getiren hikmet ve adalet gibi niteliklerle dengelenecektir. Eğer insan, nefsin denge kuran nitelikleri olmaksızın ceberut (zorbalık) ve kibir gösterecek olursa, Kur’ân’da Firavun’a isnat edilen bir dengesizliğe düşecektir. “Allah büyüklük taslayan, zorba her kalbe mühür vurur.”² diyor Kur’ân. Yani sonuç, ruhî körlük ve nihâî çaresizliktir.

Sûfîler, kâmil insan tarafından elde edilen insanî kemal makamını, her ilâhî sıfatın bir dengede buluşması ve bizzat Allah’ın kendi suretinde tam bir tezahürü olarak görürler. Allah, insanı kâmilde, Rahmet, Bağışlayıcılık, Gazab, Büyüklük, Hayat Vericilik, Öldürücülük gibi isimlerinden tek bir tanesiyle tecelli etmez. O kendi Öz varlığı ve Zâtî gerçekliğinin gerektirdiği tarzda, tüm isimleriyle birlikte zâhir olur. Ama yetişmemiş insanlarda ve insan dışındaki tüm yaratıklarda Allah, kendisini asla Allah olarak değil daha çok şu veya bu sıfatı ile izhar eder. İbn-i Arabî’nin müridlerinden el-Konevî, bu insanî kemal ve denge makamına “dairenin merkezindeki nokta” adını verir. Çünkü kâmil insan, tüm sıfatlara, tüm gerçekliklere, tüm yaratıklara, tüm olgu ve olaylara aynı mesafede durur.

Sûfîlerin iddiası şudur: Nefsin dönüşümünden söz ederken göz önünde bulundurduğumuz gaye son derece önemlidir. Ne tür bir insan ya da insanın ne olabileceğine ilişkin fikirlerimiz, hem bu dünyada hem de gelecek dünyadaki gelişmemizin seyirini belirleyecektir. Tasavvufî telakkiye göre kendimizi, bizde mündemiç bulunan ilâhî sıfatlara olabildiğince ve alabildiğince açmadıkça insan olma görevini yerine getiremeyiz.

2 Mü’min, 40/35

Herkes inanç sahibiyse, tüm inançların doğru olduğunu söyleyebilir miyiz?

Her insanın düşünce ve eyleminin derinliklerinde inanç yatar. İbn-i Arabî'ye göre inanç, kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü o, insan bilincinin ortaya koyduğu bir şeydir.

Burada anlatılan inanç, sık sık Tanrı'nın kalbe attığı yol gösterici ışık diye işaret edilen "iman"dan çok daha geniştir. İmanın konusu her şeyden önce Tanrı'dır. Sonra da Tanrı'ya imanın bir işlevi olarak meleklerle, kitaplara, peygamberlere ve kıyamet gününe iman gelir. İnanç genel bir insanî durum olduğu halde iman, inancın, vahyin doğruluğunun tasdik edilmesini, onun ilke ve kurallarının günlük etkinliklerimizde kullanılmasını isteyen belli bir şeklidir.

Peki herkes inanç sahibiyse bu durumda tüm inançların doğru olduğunu söyleyebilir miyiz?

Çoğu kelamcı, bu soruya hemen "hayır" cevabı verebilir. Çünkü yalnız doğru dine inanmak doğru inançtır. Ancak İbn-i Arabî bu kadar aceleci değildir. O çok büyük bir olasılıkla "Evet ve hayır, doğrudan ne anladığınıza bağlı" diye cevaplandıracaktır. Eğer doğru ile, gerçekliğin belli bir yönüne tekabül eden inancı kastediyorsanız, bu durumda tüm inançlar kesinlikle doğru demektir. Zira her biri varoluşu gereği, gerçekliğin belli bir vechesini ifade ettiğini gösterir. Bu vecheler ne kadar sınırlı ya da çarpıtılmış olursa olsun durum değişmez.

Her bir şey ya da varlık, sonsuz imkânlar prizmasının ortaya çıkardığı renk ışınları gibidir. Her bir varlık, kendine özgü olan yapıyla görünmez ışığa renk verir ve bu arada da onu görünür kılar.

***Fütûhâtü'l-Mekkiyye* Hakkında**

Fütûhât, İbn-i Arabî'nin en önemli eseridir. Onun bütün fikirlerini aşağı yukarı içermektedir. Uzun tahsil hayatının ve derin araştırmalarının bir meyvesidir. Bu eserini, hicri 599'da Mekke'de